

HÄPEÄ JA SYRJÄYTYMINEN AFRIKAN AIDS-ORPOJEN PAINOLASTINA

HARRI SIISKONEN

on yleisen historian professori Joensuun yliopistossa.

■ HIV/AIDS koettelee tällä hetkellä ankarimmin eteläistä Afrikkaa. Taudin pahimmin vaivaamilla alueilla kolmasosa parhaassa hedelmällisyydessä olevasta aikuisväestöstä on HIV-positiivisia. Tauti ei jää huomaamatta alueelle saapuvalta vierailijaltakaan. Turvaseksin tärkeydestä muistuttavaa valistusta tulvii niin radiosta, televisiosta, lehdistöstä kuin ulkomainoksista. Seuraavaksi tulijan valtaa useimmiten hämmennys, sillä taudista ei liiemmin puhuta päivittäisessä kanssakäymisessä. Siitä on pitänyt huolen AIDS:ia ympäröivä hiljaisuuden kulttuuri.

Taudin levinneisyys ja sen tappavuus konkretisoituu satunnaiselle matkaajalle vasta, kun hän selailee lehtien kuolinilmoituksia tai pistäytyy hautausmaalla. Hautausmaattueet, juuri umpeen kaivetut haudat ja hautakivet kertovat parhaassa työiässä olleiden aikuisten poismenosta. Lohdutonta tilanteessa on, että haudalla aviopuolisolle hyvästejä jättävä saattaa olla pian itse vastaavassa tilanteessa. Usein viimeiselle matkalle ollaan saattamassa jo syntyessään HIV-tartunnan saanutta lasta.

AIDS:iin kuolleiden räjähdysmäisen kasvun seurauksena orvoiksi jääneiden lasten

selviytyminen on nousemassa HIV/AIDS-työn keskiöön valistustyön rinnalle. YK:n AIDS-ohjelman UNAIDS:in arvion mukaan vuonna 2003 maailmassa oli kaikkiaan 15 miljoonaa alle 18-vuotiasta AIDS-orpoa, joista 12 miljoonaa asui Saharan eteläpuoleisessa Afrikassa. AIDS-orpouden laajuudesta kertoo vieläkin karmeammin se, että esimerkiksi vuonna 2003 Zimbabwessa ja Botswanassa kaikista orvoista kolme neljäsosaa ja Namibiassa noin puolet oli AIDS-orpoja. Hälyttävää tilanteessa on orpojen määrän raju kasvu lyhyessä ajassa ja odotettavissa oleva kasvun jatkuminen AIDS-kuolleisuuden pysyessä korkeana.

Hallitusten HIV/AIDS-ohjelmissakin orvot ovat jääneet sivurooliin, sillä painopiste on ollut uusien tartuntojen leviämisen ehkäisyssä seksuaalivalistuskampanjoiden avulla. Vuosituhannen vaihteeseen saakka oletettiin, että afrikkalainen joustava suurperhejärjestelmä pystyy huolehtimaan orvoista. Ennen AIDS:ia monissa yhteisöissä oli tapana lähettää joku lapsista isovanhempien luo asumaan ja auttamaan heitä päivittäisissä askareissa, mutta HIV/AIDS:in aikana tilanne on kääntynyt pääläelleen. Pienten, raskaaseen työhön kykenemättömien orpolasten määrän kasvaessa isovanhempien rooli on muuttunut autettavista auttajiksi. Suurperhejärjestelmän kyky huolehtia orpolapsista on jo nyt ääri rajoilla.

Tilanteeseen ei ole kuitenkaan odotettavissa helpotusta. Esimerkiksi Namibiassa hallituksella ei ole ollut aikomusta rakentaa erityisiä orpokoteja, vaan vastuu orvoista on vuodet 2004–09 kattavan keskipitkän aikavälin HIV/AIDS-ohjelman perusteella lankeamassa aikaisempaa näkyvämmiin us-

konnollisille yhteisöille ja kansalaisjärjestöille. Namibian kirkkojen piirissä ratkaisua kasvavaan orpojen määrään on etsitty sijaisvanhemmuudesta silloin, kun isovanhemat ja lähisukulaiset eivät pysty selviytymään raskaasta huoltajan roolista. Toisena vaihtoehtona on ollut vanhempien sisarus-ten tukeminen, jotta he pystyisivät ottamaan perheen pään roolin ja huolehtimaan nuorem- mista sisaruksistaan.

Namibian koillisosassa asuvan caprivilai- sen 18-vuotiaan Mathias Walubitan kerto- mus viikoittaisesta uurastuksestaan tarjoaa välähdyksen orpolasten selviytymistäste- luun. Hänen molemmat vanhempansa oli- vat kuolleet AIDS:iin ja hänelle oli jäänyt huollettavaksi kaksi sisarta. Joka aamu Mat- hias käveli viisi kilometriä viedäkseen nu- remman 4-vuotiaan sisarensa erään vanhan naisen luo hoitoon ja sitten vielä kahdeksan kilometriä kouluun, jossa hän valmistautui ylioppilaskirjoituksiin. Illalla hän käveli sam- man matkan takaisin. Perjantaisin hän kä- veli vielä useamman kilometrin läheiseen kaupunkiin, missä hän vietti viikonlopun lastaamalla kuorma-autoja hankkiakseen rahaa ruokaan sisarilleen ja itselleen.

Kuten Walubitankin tapauksessa, toi- meentulon hankinta vaatii orvoilta erityistä ponnistelua. Köyhyyden keskellä elävät or- polasten johtamat taloudet joutuvat usein myös kiristyksen kohteiksi niin maaseudul- la kuin kaupungeissa. Epäselvien maaomis- tusolojen takia kotitiloilleen asumaan jää- neitä orpoja karkotetaan kodeistaan ja ku- linpesiä kärkkyvät omaiset saattavat viedä lähes pakolla vainajille kuulunutta irtainta omaisuutta.

Orpojen sopeutumista ja selviytymistä uudessa elämäntilanteessa vaikeuttaa köy- hyden lisäksi HIV/AIDS:ia ympäröivä hä- peän ja leimautumisen pelko. Vaikka muu- tamat julkisuuden henkilöt ja poliitikot ovat murtaneet taudin ympärillä vallitsevaa hil- jaisuuden kulttuuria puhumalla avoimesti HIV-tartunnastaan, haluaa valtaosa tartun- nan saaneista pitää taudin omana tietonaan. Vanhempien sairastuminen ja menetys lan- gettaa varjon orpolastenkin ylle. Herkästi epäillään, ovatko lapset saaneet HIV-tartun-

nan ja tarttuuko tauti ulkopuolisiin. Haas- tattellessani Namibian Evankelis-luterilaisen kirkon AIDS-ohjelman ELCAP:in koordi- naattori Wilfred Nico Diergaardtia painotti hän orpouteen kytkeytyvää suurta leimau- tumisen riskiä. Orpolapsen ottaminen saat- taan johtaa sijaisperheenkin syrjäytymiseen, kun pelätään tappavan taudin leviävän or- von kautta perheeseen.

HIV/AIDS:iin liittyvät ennakkoluulot li- säävät entisestään orpojen ahdinkoa afrik- kalaisissa yhteisöissä. Jo pelkät huhut jon- kun perheenjäsenen HIV-tartunnasta voivat johtaa lapsen syrjimiseen koulussa. Orpo- lasten kohdalla syrjäytymisen riski on mo- ninkertainen, mikä näkyy orpojen koulun- käynnin keskeyttämisten kautta. Orvot ovat huonommassa asemassa myös terveystal- velujen saatavuuden suhteen. Suurperhejär- jestelmän kyvyttömyys huolehtia kasvavas- ta orpojen määrästä ja leimautuminen maa- seutuyhteisöissä ovat lisänneet nuorten orpojen painetta muuttaa maaseudulta kau- punkeihin työn etsintään. Työmahdolli- suuksien puutteessa riskinä on ajautuminen rikollisuuden ja prostituution pariin.

Räjähdysmäisesti kasvaneen AIDS-kuol- leisuuden vanavedessä on eteläisen Afrikan alueelle syntymässä orpojen juureton suku- polvi, joka on tunne-elämältään ja itsetun- noltaan hauras, ja jonka puutteelliset tiedol- lis- taidolliset valmiudet vaikeuttavat selviy- tymistä urbanisoituvissa afrikkalaisissa yh- teiskunnissa. Aikuisikää lähestyvien AIDS- orpojen köyhyys ja syrjäytyminen kasvattaa poliittisten levottomuuksien leimahtamisen riskiä jo muutenkin AIDS:in heikentämissä yhteiskunnissa. Jotta orvoille pystyttäisiin tarjoamaan mahdollisuuksia ihmisarvoisem- paan elämään ja vahvistamaan heidän us- koansa tulevaisuuteen, olisi kansalaisjärjes- töjen HIV/AIDS-työtä lisättävä ja kohden- nettava yhä enemmän orpojen auttamiseen, sillä hallitukset ovat olleet neuvottomia ky- symyksen ratkaisemisessa. Erityisen suuren haasteen ja mahdollisuuden edessä ovat kristilliset kirkot, joille hädänalaisten tuki- ja avustustyö sopii paremmin kuin moraa- lisia ongelmia aiheuttanut kondomikeskei- nen seksuaalikasvatus. ■